

ÇEVİRİ ETKİNLİĞİNİN ANA DİL ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Faruk YÜCEL

Öz

Bu makalede, çeviri olgusunun bir dili nasıl etkilediği, çeviri tarihi ve felsefesi açısından irdelenmektedir. İnsanlık tarihine bakıldığında, çeviri ediminin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Toplumlardaki birçok gelişme ve yenilik hareketi, çeviri edimiyle birlikte başlamıştır. Bir kültürel/yazınsal geleneğe özgü yapıtların çeviri yoluyla farklı bir kültüre/yazına aktarılması, söz konusu çevirileri yabancı bir kültüre/yazına özgü olmaktan çıkararak yerel kültürün/yazının bir parçası durumuna getirmektedir. Bunun en iyi kanıtı, bir dilin gelişim sürecinde çevirinin oynadığı etkin roldür. Dolayısıyla bir toplumda çeviri edimine verilen önem, ana dile verilen önemle eşdeğer biçimde yorumlanabilir. Bu çalışmanın amacı, çeviriye verilen bu önemin hangi nedenlerden kaynaklandığını ve ana dillerine karşı duyarlı olan yazarların neden çeviri ediminin yararlarından vazgeçemediklerini tarihsel gerçekleri de göz önünde bulundurarak kanıtlamaktır.

Anahtar Sözcükler

*Çeviri Etkinliği, Çeviri Tarihi, Ana Dil, Ereğ Odaklı Kuramla.
The Impact of Translation Activity on Mother Tongue*

Abstract

In this article, the effect of translation on a language tongue is examined in terms of translation history and philosophy. The act of translation is known to have an important place in the history of humanity. Various developments and innovations in societies have been initiated with the act of translation. The transfer of the works pertaining to a cultural/literary tradition to another culture/literature via translation makes the translated works part of the local culture/literature rather than a foreign culture/literature. The best evidence for this is the active role of translation in the development process of a mother tongue. Therefore, the importance given to the act of translation in a society can be considered equivalent to the importance given to the mother tongue. The aim of this study is to put forth the underlying reasons for translation activity as well as the reasons why authors sensitive to the mother tongue could not renounce the benefits of translation in history.

Key Words

Translation Activity, Translation History, Mother Tongue, Target-Oriented Theories

Giriş

Bir kültürdeki dil bilincinin yaratılması ve geliştirilmesi ana dile olduğu kadar, bu dilin yabancı dillerle olan ilişki biçimlerine de bağlı bir olgudur. Bu ilişkinin niteliği ve yoğunluğunun sosyo-kültürel etmenlere göre değişmesi, ana dile olan yansımalarının da farklı olmasına neden olmuştur. Bu çalışmada söz konusu edilen yabancı dili, ana dilin karşıtı anlamında değil, onunla bütünleşmiş olan çeviri edimi bağlamında ele almaktayız. Çünkü iki dili/kültürü buluşturan çeviri edimi, bir kültürün yabancı bir dile olduğu kadar kendi diline karşı gösterdiği duyarlılığı vurgulamaktadır. Çeviride ileri sürülen yaklaşımların çıkış noktasında, burada da kanıtlanacağı gibi ana dil konusu tartışmaların odağında yer almıştır. Batı dünyasında ana dille ilgili tartışmaların artmasıyla birlikte çevirinin önemi daha da çok gündeme gelmiştir. Çeviriye verilen bu önemle, Romantik dönemde doruğa ulaşan çeviri kültürü, adeta ana dil ve yazını için bir ölçüt olmaya başlamıştır. Bunun dışındaki dönemlerde de çeviri ediminin, ana

dilin sözcük ve anlatım açısından geliştirilmesi konusunda toplumların kendi dillerini sorgulamalarına yol açtığı bilinmektedir. Çevirinin tarihsel süreç içerisinde salt diller/kültürler arasındaki iletişimi sağlamakla kalmadığı, aynı zamanda toplumlara düşünsel/sanatsal alanda yeni ufuklar açtığı tartışmasız bir gerçektir. Birçok düşünsel/sanatsal gelişmenin çıkış noktasının çeviriye dayanması bir rastlantı değildir. Nedim Gürsel, çeviri ile kültürel gelişme arasındaki ilişkiyi şöyle açıklamaktadır: “Geçiş dönemindeki bir toplum, nitel bir sıçramanın eşiğindeyse, ancak kendi dışındaki kültürlere gönderme yaparak sıyrılabilir geleneksel ideolojinin etkisinden. Yeni ideolojinin, dolayısıyla da yeni kültürün üretilmesini sağlayacak düşünsel temelin çeviriye gereksinim duyması bundan.”¹ (Gürsel, 1978: 23) Her kültür kendi gelişimini sağlayabilmek için farklı kaynaklardan beslenmek, başka bir söyleyişle, farklı kültürlerle/dillerle ilişki kurmak zorundadır. Bu ilişki, kimi zaman yerel kültürün yabancı kültürün ortamında bulunması, kimi zaman da çeviride olduğu gibi, yabancı kültürün yerel kültüre getirilmesi biçiminde gerçekleşmektedir. Burada çeviri, bir anlamda yerel kültürde yerleşmiş olan metin geleneklerinin başka bir kültürdeki metin gelenekleriyle bir bağ kurmasına işaret etmektedir. Bundan dolayı çeviride, metinler arası ilişkinin en yoğun biçimde dile getirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu açıdan bakıldığında, ana dili besleyen en etkili kaynaklardan birinin çeviri olduğu söylenebilir. Bu yaklaşımın geçerliliği tarihsel örneklerle de kanıtlanabilir. Bu örneklerle girmeden önce çeviri edimini kültürel açıdan kısaca irdelemekte yarar vardır.

Genel anlamda, bir dilde söylenen/yazılan bir metni, anlamsal içeriğini ve biçimsel yapısını belli bir düzlemde koruyarak başka bir dile aktarmayı çeviri edimi olarak tanımlanmakla birlikte, çevirinin salt dilsel bir olgu olmanın ötesinde, toplumların tarihini değiştirebilecek karmaşık ve devingen bir süreç olduğu, artık birçok kuramcı tarafından kabul edilmektedir. Bu bağlamda, çeviri etkinliğini irdelerken, onu biçimlendiren toplumsal/kültürel koşulları hesaba katmamak, bu alanda yapılan çalışmaların yetersiz/sınırlı kalmasına neden olmaktadır.

Çeviri ile ana dil arasındaki ilişki, felsefi ve kültürel bir çerçeve içerisinde yorumlandığında, toplumların çeviriye gereksinimi farklı açılardan ele alınabilir. Çünkü bir dilin çeviri yoluyla yabancı bir dilin etkisi altında olmasına ‘izin’ verilmesi kadar, onu bu etkiden kurtarmak için girişilen çabalar da belli bir anlayışın/zihniyetin sonucudur. Dar anlamda dilsel bir temele dayanan çeviri edimi, toplumu biçimlendiren başka olgular gibi kültürün etkisi altında gelişmektedir. Dolayısıyla çeviri tarihini irdelerken çeviri olgusunun yanında ana dilin gelişim süreci ve buna paralel olarak toplumda değişen konumu hakkında bilgi edinmek olasıdır. Bu açıdan bakıldığında, Batı kültüründe çevirmenlerin ana dile karşı duyarlılığının altında yatan etmenleri bilmenin Türkçe’nin geliştirilmesine yönelik alınacak kararlarda örnek oluşturacağı kanısındayız. Bu çalışmada ana dil kavramıyla Türkçe gibi belirli bir dil sınırlaması yapılmadığından, burada çeviri ile ana dil konusunda ileri sürülen görüşler,

¹ Hümanizm, Klasizm, Romantizm, Realizm gibi birçok sanatsal/yazınsal akım/dönem çeviri olgusu olmadan düşünülemez. Çünkü çeviri edimi aracılığı ile farklı ortamda ve zamanda ortaya çıkmış düşünceleri edinmek ve geliştirmek olanaklıdır.

bütün diller için geçerlilik taşımaktadır. Ancak burada varılacak sonuçların, ana dil olarak Türkçe'nin gelişimine katkısı olacağı kanısındayız.

Yirminci/yirmi birinci yüzyılda çevirinin öneminin özellikle ana dil açısından artması, çeviri ediminin dilsel bir işlemin ötesinde siyasal, kültürel, ekonomik, tarihsel gibi farklı etmenlere bağlı bir olgu olarak ele alınmasından ileri gelmektedir. Bu çerçevede içerisinde, artsüremlî ve eşsüremlî bağlamda yapılan ana dil irdelemelerinde, vazgeçilmez bir işleve sahip olan çeviri ediminin göz önünde bulundurulmasının kaçınılmaz olması doğaldır. Ne var ki, yirminci yüzyılın ortalarına kadar ana dili araştıran kuramcılar/dil bilimcilerin çeviri edimine yeterince yer verdiğini söylemek zordur. Bu durum, çeviri ediminin kuramsal düzlemde tartışılmaya geç başlanmasına bağlanabileceği gibi, bu alanın salt karşılaştırmaya dayalı dilsel bir işlem olarak görülmesinden de kaynaklanmaktadır. Oysa çeviri tarihine bakıldığında, ana dil konusu çeviri edimine ilişkin yapılan tartışmalarda güncelliğini hep korumuştur. Çeviriye özellikle erek dildeki² yazarlar daha çok ilgi duymaktadır. Çünkü bu edimin gerçekleştirilebilmesi için kaynak dil kadar erek/ana dilin de yetkin biçimde kullanımı gereklidir. Bu anlayışın izlerini, yazılı çeviri ediminin başladığı Antik Roma döneminde de bulmak olasıdır.

1. Çeviri Tarihinde Ana Dile Bakış

1.1. Antik Roma Dönemi

Her ne kadar Batı kültüründe çeviri edimi on sekizinci yüzyılda dizgeli biçimde ele alınmaya başlansa da çeviri edimi ile ana dil sorunu Antik Roma döneminde de önemli tartışma konularından birini oluşturmaktaydı. Başta Cicero, Horaz, Quintilian gibi düşünürler çeviri edimi ile ana dilin geliştirilmesini, onun anlatım olanaklarını artırmasını aynı düzlemde yorumlamışlardır. Bu dönemdeki Yunanca yapıtları örnek alan Romalı yazarlar/çevirmenler bu yapıtları olduğu gibi, sözcüğü sözcüğüne göre değil, bunları Latince'ye uyarlayarak çevirmişlerdir. Bu anlayışın ardında yatan etmenleri anlayabilmek için bu anlayışı hem çevirmen, hem de yerel yazın açısından değerlendirmek gerek. Çünkü yabancı dillerden çevrilmeye değer bulunan yapıtları ana dile kazandırma isteği, yazarın kendi yazarlık yetisini başka yazarların yapıtlarıyla karşılaştırarak, bazen de onlara öykünerek geliştirme amacına dayanmaktadır. Batı'nın kültür tarihinde Antik Roma döneminden itibaren var olan bu düşüncenin temelinde, Latince'nin yeterince gelişmemiş olması yatmaktadır. Bu nedenle, Yunan yazarların yapıtlarını çevirmek, ana dili zenginleştirmek için yararlı bir edim olarak görülmüştür. Ancak diller arasındaki gelişmişlik farkı, beraberinde başka sorunlar da getirmiştir. Bu sorunların çeviriyle nasıl aşılabileceği konusunda farklı yöntemler ileri sürülmüştür. Örneğin, Yunanca sözcükleri Latinceleştirmek için yazarlar/çevirmenler farklı çeviri yöntemleri kullanırken, Yunanca metinlerin

² Çeviri biliminde kaynak dilin karşıtı olan erek dil kavramı, çevirinin yapıldığı hedef/varış dili nitelendirmektedir. Dolayısıyla çalışmada kimi zaman kullanılan erek dil ana dille eşdeğer olarak görülebilir. Buna karşın çeviri yoluyla ana dile aktarılan yabancı dil ise 'kaynak/çıkış dil' olarak adlandırılmaktadır. Erek dil genellikle ana dili işaret etmesine karşın, erek dil, ana dilden bir yabancı dile ya da bir yabancı dilden başka bir yabancı dile yapılan çevirilerde değişebilmektedir. Örneğin Almanya'da yaşayan Türk bir çevirmen/yazar İngilizce bir yapıtı Almanca'ya çevirmesi durumunda erek dil Almanca olmaktadır.

içerik ve biçimlerini değiştirmede herhangi bir sakınca görmemişlerdir. Çevirmenler, Yunanca sözcüklerin metin içindeki işlevini ve niteliğini göz önünde bulundurarak kimi zaman 'ödünç alma', 'açıklama', 'doğrudan aktarma', kimi zaman ise 'ekleme' ve 'silme' yoluna gitmişlerdir (Seele, 1995: 26-40). Bu yöntemlerin çeviride kullanılmasındaki amaç, erek dil okuruna kendi kültürü açısından anlamlı/anlaşılır bir metin sunmaktır. Daha açık bir söyleyişle, Yunanca metinlerin erek kültüre yerleştirilerek³ çevrilmesi, çeviride erek dil okurun odak alındığına işaret etmektedir.

Roma döneminde ana dilin geliştirilmesinde Yunanca metinlerin yerleştirilmesi, Latince'nin dil olarak yeterince gelişmemiş olmasının ötesinde Roma'daki yazarların içinde buldukları sosyo-kültürel ortamla doğrudan ilintilidir. Romalılar başka alanlarda da olduğu gibi, kendi üstünlüklerini yazın alanında da kanıtlamak için, Yunanca yapıtları olduğu gibi çevirmek yerine, kaynak metinden daha iyi bir metin ortaya koyabilmek amacıyla, onları işlevsel bir 'araca' dönüştürmüşlerdir. Yazınsal alanda yapılan ilk örnekler bu anlayışı desteklemektedir.⁴ Bu yaklaşımda her ne kadar çevrilen yapıtlarda kaynak metnin dışına çıkılsa da, Latince'nin ve o dildeki yazının gelişmesinde bu 'sözde' çevirilerin büyük katkıları olmuştur. Bilindiği gibi birçok Yunanca sözcüğün ya olduğu gibi ya da bire bir Latince'ye aktarılmasıyla bu dilin zenginleşmesi sağlanmıştır. Zamanla yazın, bilim, felsefe ve hukuk alanında görülen gelişmeler, doğal olarak Latince'nin Yunanca'ya olan bağımlılığını azaltmıştır. Bunun sonucunda, Antik Roma'da bilim ve sanat dili olarak kabul edilen Yunanca'nın yerini giderek Latince almaya başlamıştır.

Roma döneminde görülen çeviri yaklaşımlarını tek bir yönetime indirgemek de doğru değildir. Çünkü aynı dönemde yazınsal metinlerin çevirilerinde, erek kitlenin kendini metnin dünyasıyla özdeşleştirebilmesine olanak sağlayan 'yerleştirici' çeviri yaklaşımı benimsenmesine karşın, felsefi/bilimsel metinlerde, anlamı oluşturan kavramların bağlamsal yapıları ön planda olduğundan, bu tür çevirilerde 'sözcüğü sözcüğüne' ya da kaynak metne sadık/bağlı 'yabancılaştırıcı' bir çeviri yaklaşımı egemen olmuştur (Vermeer, 1992: 214-215).

1.2. Ortaçağ Dönemi

Yunanca'ya oranla birçok açıdan yetersiz kalan Latince'nin zamanla Yunanca'nın yerini alarak günümüz dünyasında İngilizce'nin konumuna benzer, uluslararası alanda egemen bir konuma gelmesi, çeviri kültürünün gelişmesiyle açıklanabilir. Batı'da Latince'nin yerini ulusların kendi ana dillerinin almasını, ancak Ortaçağ'ın sonlarında tarihsel açıdan bir dönüm noktası olan Rönesans (Yeniden doğuş) ve Reformasyon (Düzeltilim) hareketleriyle de ilişkilendirmek

³ Çeviri tarihinde ve çeviriye ilişkin tartışmalarda 'yabancılaştırmanın' karşıtı olan 'yerleştirme' kavramı, kaynak metinde geçen ve genellikle kültür koşullu olan dilsel bir yapının/sözcüğün yabancılığını erek okura duyumsatılmaması gerektiği anlayışını yansıtmaktadır. 'Yerleştirici' çeviri yaklaşımlarında çevirinin okur üzerindeki etkisinin, kaynak metin okurunkine benzer olması gerektiği savunulmaktadır. Çünkü bu görüşü savunan yazarlarda/çevirmenlerde, kaynak metin okurunun duyumsamadığı bir yabancılığı erek okura da duyumsatılmaması gerektiği görüşü egemendir. (Yücel, 2003: 590-599)

⁴ Buna en iyi örnek, çeviri tarihinde ilk yazınsal çeviri olan Andronicus'un Odyssee'yi gösterebiliriz. Bu çeviri Andronicus kaynak metni Latin yazın geleneğine uyarladığı bilinmektedir. (Yazıcı, 2001: 5-6)

gerekir. Coğrafi ve bilimsel alandaki yeni keşifler/buluşlar, matbaacılığın ve eğitimin yaygınlaşması bu dönemde bir özgürlük ortamı yaratarak ulusal değerlerin yükselmesine neden olmuştur. Almanya’da ana dil bilincinin gelişmesinde tartışmasız bir yere sahip olan Martin Luther’in (1483-1546), kilisenin din anlayışıyla çatışmayı göze alarak, ilk kez Eski ve Yeni İncil’leri Yunanca ve İbranice asıllarından anlaşılır bir Almanca’ya çevirmesi, bu ortamın bir sonucu olarak görülebilir. Luther’in çevirisi, toplumda yeni bir din anlayışını ortaya çıkardığı gibi, Almanca’nın var olan bölgesel sınırları aşarak ulusal bir dil olması için büyük katkılar sağlamıştır. Luther 1530 yılında arkadaşına yazdığı “Ein Sendbrief vom Dolmetschen” (Çeviriye İlişkin Açık Mektup) başlıklı mektubunda kendi çevirisinin haklılığını savunarak, kendisinden önce yapılan çevirileri eleştirir ve İncil’in toplumun geneline seslenmesinin, ‘sıradan’ okurun anlayabileceği biçimde çevrilmesi gerektiğinin altını çizer. Luther, kendisinden önce kutsal metinlerin çevirisinde anlamın aktarılmasının önemine işaret eden Hieronymus’la (348-420) aynı düşüncede olsa da, Hieronymus’tan farklı olarak İncil’in çevirisinde halkın konuştuğu dili ölçüt alır⁵ (Luther, 1973: 16-21). Bu bağlamda Luther’in, okurların alımlama yetisine ve kültürüne işaret ederek İncil çevirilerinde ana dili/erek dili odak aldığı görülmektedir.

Luther’in çevirisinin on altıncı yüzyıla kadar Almanya’nın farklı bölgelerinde yaşayan topluluklarda egemen olan yöresel dil kullanımını belli bir oranda ortadan kaldırmasının en somut göstergesi, onun çevirdiği İncil’in Almanca’nın ilk dil bilgisi kurallarını ortaya koyması ve birçok Alman yazar için örnek oluşturmasıdır.⁶ Gürsel Aytaç’ın da vurguladığı gibi, Lessing, Herder, Hamann, Klopstock, Hegel gibi yazarlar/düşünürler, uzun bir aradan sonra bile Luther’in çevirisinde kullandığı Almanca’dan etkilenmişlerdir (Aytaç, 1983: 25). Günümüzde konuşulan Almanca’nın temelleri de Luther’in yapmış olduğu çevirilere dayanmaktadır. Çünkü Alman toplumunun ilk kitabı sayılan bu çeviri, toplumda sınırlı sayıda olan okur sayısını artırarak, ana dilde eleştirel bilincin gelişmesine yol açmıştır.

1.3. Aydınlanma Dönemi

Reformasyon hareketiyle birlikte gelişen Rönesans döneminde ve sonrasında da çevirinin ana dile katkısı başka ülkelerde de güncelliğini korumuştur. Nedim Gürsel, “Çeviri Etkinliği ve Kültür” adlı yazısında bu dönemi hazırlayan Fichet, d’Etaples, Budé gibi ilk Hümanistler’in “amaçlarının eski metinleri çevirerek kendi ulusal dillerini zenginleştirmek, böylece yeni bir kültür dili yaratmak.” (Gürsel, 1978: 22) olduğunun altını çizer. Aydınlanma döneminde bu anlayış, ana dil bilincinin salt bir azınlık kültürü olmaktan çıkıp toplumun geniş bir kesimini ilgilendirmeye başlamasıyla daha da yaygınlaşmıştır. Bir yandan bireysel düşüncenin önem kazanması yüksek öğretim kurumlarının artması, kitap basımının ucuzlaması, kadının toplumun bir

⁵ Luther de Hieronymus gibi çeviride anlam odaklı bir yaklaşımı savunan Cicero’yu (M.Ö. 106-43) örnek almaktadır. Metinlere göre bir çeviri yaklaşımı ileri süren Hieronymus, metinleri dünyevi (profan) ve kutsal (sakral) metinler olarak ayırmaktadır. Dünyevi metinlerde anlamın aktarılması gerektiği görüşünde olan Hieronymus, kutsal metinlerde sözcüğe bağlı bir yaklaşımı savunur. Luther, Hieronymus’tan farklı olarak kutsal metin çevirisinde de anlamı ön plana almaktadır.

⁶ Luther’in 1530 yılında çevirdiği İncil’in Alman toplumunu bu kadar etkilemesi, kullandığı dilin, ‘sıradan’ bir vatandaşın bile anlayabileceği düzeyde olmasından kaynaklanmaktadır.

bireyi olarak eğitilmesi gerektiği inancının yerleşmesi, öte yandan aklın egemenliği altında gelişen bilimsel yöntemler, dilin de gözlemlenebilir, mantıksal olarak açıklanabilir bir olgu olduğu kanısı, çevirinin, ana dilin yararına hizmet eden bir araç olarak ele alınmasına yol açmıştır. Genel anlamda, başka dillerin/kültürlerin doğrularını/değerlerini kabul etmek yerine, kendi aklını kullanarak, kendi toplumu için geçerli olan doğruyu bulma anlayışı, doğal olarak dilin de kendi koşullarında değerlendirilmesi gerektiği düşüncesini güçlendirmiştir. Başka dillere öykünerek kendi dilini geliştirmenin olanaksız olduğu inancında olan Lessing, Gottsched, Breitinger, Venzky gibi Aydınlanmacı yazarların, ana dili geliştirecek, ona örnek oluşturabilecek seçkin yapıtların Almanca'ya çevrilmesi gerektiğini savunmaları, kendi değerlerine/dillerine daha da önem vermeye başladıklarına işaret etmektedir. Bu savı destekleyen bir başka kanıt da bu dönemde yaygınlaşmaya başlayan ve çoğu Alman yazarın da üyesi olduğu dil derneklerinin çeviri etkinliğinde önemli bir yere sahip olmasıdır (Ülkü, 1978: 7). Bu derneklerdeki çalışmalar, Almanca'yı kültür ve yazın alanında o dönemde egemen olan Fransızca'nın etkisinden kurtarıp onu yazın dili haline getirmek için yabancı sözcüklerden arındırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, yabancı sözcükleri olduğu gibi kullanmak yerine bu sözcüklere Almanca karşılıklar bulmaya ve kullanmaya dikkat edilmiştir.

1.4. Romantik Dönem

Çeviri tarihinde çeviri etkinliğinin ana dil ve ulusal yazın üzerindeki etkisi konusunda yeni bir yaklaşım da Romantik dönemde gündeme gelmektedir. Yazınsal metinlerin çevirisinde sanatsal niteliklerin ön plana çıktığı bu dönemde, daha önce yaygın olan 'yabancılaştırıcı' çeviri yaklaşımının geçerlilik kazanması, evrensellik anlayışıyla ilintili olan yabancı yazına duyulan ilgiye bağlanabilir. Bu çerçevede, yerel yazının bir parçası olarak ele alınan çevirilerin önemi gittikçe artmıştır. Çevirinin nitelik ve niceliksel anlamda doruğa ulaştığı bu dönemde, ana dilin yabancı dillerin etkisine açık olması olumlu bir nitelik olarak değerlendirilmiştir. F. Schlegel, A.W. Schlegel, Novalis, Schleiermacher gibi dönemin önemli yazarları/düşünürleri, 'çevrilemez' olan yazınsal metinlerin kendine özgü olan anlatım biçim ve ruhunun çeviride korunamaz olduğu düşüncesini savunmuşlardır. Bu yazarlar/çevirmenler, yabancı dillerin kendilerine özgü olan 'yabancılığını' çeviriye yansıtarak ana dilin gelişimine katkı sağlanabileceği görüşündeydiler. Bu nedenle, çeviride kaynak metnin biçimsel/biçimsel, sanatsal değerlerinin ana dile 'yerelleştirmeden' çevrilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu anlayışın sonucunda, çevirinin kaynağına yaklaşabilmesinin, ancak çevirmenin erek okuru, yapıta doğru yönlendirmesi ve çevirinin ana dile göre farklı olanı dile getirmesiyle mümkün olabileceği görüşü egemen olmaya başlamıştır. Romantik dönemde her ne kadar ana dilde bir çeviri kültürünün vazgeçilmez olduğu görüşü üzerinde durulsa da, bu dönemde yazınsal yapıtların çevrilemez olduğu yaklaşımının çelişkili gibi görülmesi, daha çok her ana dile özgü olan dilsel yaratıcılığın başka bir dil tarafından öykünülemez olmasıyla açıklanabilir. Çeviriye ilişkin ilk kuramsal söylemi bu dönemde başlatan Schleiermacher, (1768-1834) 1813'te yazdığı "Methoden des Übersetzens" (Çeviri Ediminin Yöntemleri) adlı uzun makalesinde, çevirinin hiçbir zaman ana dilde yazılmış bir yapıtın sağlayacağı etkiye ulaşamayacağını savunur. Çünkü ona göre bir ana dilde ifade edilen bir düşüncenin, hatta salt o

ana dile özgü olan sözcüğün başka bir dilde bire bir karşılığı yoktur (Schleiermacher, 1973: 42). Bu açıdan bakıldığında, çeviride yabancılığın vurgulanması, gerek ana dile yeni anlatım olanakları, sözcükler/kavramlar kazandırmakta, gerekse her dilin kendine özgü farklı bir yapısı olduğuna işaret etmektedir. Bu da her dilin kendi koşullarına bağlı olarak sorgulanmasına ve başka diller arasındaki üstünlük anlayışının geçersizliğine yol açmaktadır. Sözcüğü, bir çeviri metni okuyan bir okurun, metindeki yabancı etmenlere bakarak nelerin kendi ana diline çevrilip nelerin çevrilemediğini dolaylı biçimde görme olanağı kazanması, anlatım, sözcük/kavram gibi farklı düzlemlerde kendi dilinin ne kadar 'zengin' ya da bazı şeyleri dilsel göstergelerle anlatmada ne kadar 'yetersiz' olduğu konusunda onda bir bilinç oluşturacak ve kendi diline karşı bir duyarlılık kazandıracaktır. Bu bağlamda, çeviri bir ana dilin gelişmişlik düzeyini karşılaştırmalı çalışmalara dayanarak gösterebilir. Bir dile çevrilen yapıtların oranının niceliksel ve niteliksel açıdan yüksek olması, söz konusu erek dilin dünya dilleri arasında önemli bir yere sahip olduğunu kanıtlar.

Romantik dönemde yoğunluk kazanan 'yabancılaştırıcı' çeviri yaklaşımı, yukarıda konu edilen tartışmalara odaklanmaktadır. Burada belirleyici olan etmen, bu dönemde çeviri aracılığı ile dillerin kendi ulusal sınırlarının ötesine geçmesinde egemen olan evrensellik anlayışının geçerlilik kazanmasıdır. Romantik dönemde çeviri anlayışının oluşmasını sağlayan başka gelişmeler de olmuştur. Herder (1744-1803) ve Humboldt (1767-1835) gibi düşünürler, ana dilin tarihsel niteliğini, kendine özgü yapısını vurgulamak için çeviri üzerinde farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Herder ve Humboldt, dille düşünce/dünya görüşü arasında var olan ayrılmaz bağı işaret ederek dilin tarihsel niteliğinden kaynaklanan devingen/değişken yapısının, diller arasındaki örtüşmeyi olanaksız kıldığı savını desteklemişlerdir (Humboldt, 1973: 82-83; Huber, 1968: 73). Doğal olarak, her dilin kendi koşullarının bir ürünü olması, diller arasında çevrilemezliğe neden olmaktadır. Dolayısıyla dillerin birbirinden farklı oluşu, diller arasındaki bir üstünlük anlayışıyla çelişmektedir. Her dilin kendine özgü olan düşünme ve dünyayı algılama biçimi onu başka dillerden ayırmaktadır. Daha açık bir söyleyişle, bir dilde ifade edilen bir düşünce, o dilin kendi yapısından ileri geldiğinden, aynı düşünceyi bir başka dilde aynı biçimde ve anlamda oluşturmak neredeyse olanaksızdır.

2. Yirminci Yüzyılda Çeviri ile Ana Dil İlişkisi

Birçok dilbilimci, dilin bu niteliği en somut biçimde çeviride dile getirilebildiğinden, çeviri edimine olan ilgisini artırmıştır. Çeviri edimini dilbilimsel bir açıdan ele alan dil-içi-dünya ve dilsel görecelik görüşüne dayanan bu düşünceler ve çevirilerde hangi dilsel göstergelerin ana dile bağlı olarak değişmesi gerektiği tartışmaları gittikçe daha çok önem kazanmaya başlamıştır. Bu tartışmalarda erek dilin kaynak dilden ne oranda saptığı, ne tür dilsel kaymaların zorunlu olduğu konusu odak konuma gelmiştir. Popovic gibi dilbilimciler, çeviride bu tür 'değiş kaydırmalara' başvurulmasının çeviri metnin anlaşılması için kaçınılmaz olduğunu vurgulamışlardır. Popovic'e göre dillerin farklı yapılarından dolayı çeviride kaynak metni bire bir yansıtmak yerine, "(...) özgün metnin kendini algılayan kafada somutlaşması, başka deyişle sonuçta yaratılan izlenimi okurun da algılaması(na)" (Popovic, 2004: 136) yol

açmaktadır. Bu izlenimin her iki dilde de benzer biçimde olabilmesi, söz konusu izlenimin gerçekleşmesi, bir dilin doğal yapısının başka bir dilin yapısıyla örtüşmesine bağlıdır. Başka bir söyleyişle, erek dil okurunun, kaynak dil okuru gibi kendi dilinde yazılmış bir metnin dünyasıyla özdeşleşebilmesi, çevirmenin erek okur için anlaşılabilir olan yabancı etmenleri/imgeleri kendi diline yerleştirerek aktarmasıyla gerçekleşebilir. Bu da, bir metnin farklı dilsel göstergeler kullanarak kendi okuru üzerindeki etkiye benzer, bir etkinin erek okur üzerinde de sağlamasına yol açmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, metinler arasında ‘yaklaşık/olası’ bir örtüşmenin gerçekleştirilebilmesi için, çevirmenin kaynak metni erek dile çevirirken kaynak metinde var olmayan eklemeler, çıkarmalar, açıklamalar gibi bazı dilsel göstergelerde değişikliklere başvurması zorunludur.

Görüldüğü gibi, yirminci yüzyılın ikinci yarısına kadar genellikle yazınsal ve dil bilimsel açıdan değerlendirilen çeviri olgusu, ana dilin zenginleştirilmesinde yararlı bir edim olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla çevirinin birincil işlevi genel anlamda ana dile olan katkısıyla ölçülmeye başlanmıştır. Bu amaca ulaşmak için çeviri tarihinde kimi zaman yerelleştirici, kimi zaman ise yabancılaştırıcı çeviri yaklaşımları desteklenmiştir. Ancak çeviri irdelemelerinde kültür olgusuyla birlikte dilde görece yaklaşımların yirminci yüzyılda gittikçe ön plana çıkmasıyla⁷ çeviriyle ana dil arasındaki ilişki değişime uğramıştır. Bunu çeviribilimde meydana gelen paradigma değişimiyle ilişkilendirmek olasıdır. Daha önce metin türüne ve anlamına bağlı olan kaynak odaklı çeviri yaklaşımları, çeviriye daha çok kuralcı ve dilsel göstergeler açısından baktığından kaynak metnin dilsel nitelikleri temel alınmıştır. Bu yapısal/biçimsel niteliklerin dışına çıkmak bir anlamda kaynak metni yerelleştirmekle eşdeğer tutulmaktaydı. Oysa yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra Skopos ve betimleyici kuramlarla birlikte gelişen erek odaklı çeviri yaklaşımları, çeviri olgusunun erek kültür açısından ele alınmasına yol açmıştır. Çeviribilimde yeni olan bu süreç, çevirinin ana dille olan ilişkisini nasıl değiştirmiş olabilir sorusunu, konumuz bağlamında akla getirmektedir.

2.1. Erek Odaklı Çeviri Kuramlarının Ana Dile Bakışı

Çeviri yapıtların erek kültürün gereksinmelerinin sonucunda biçimlendiği görüşü, bu gereksinimin nasıl ortaya çıktığı ve çeviriye nasıl yansıdığı tartışmaları artık çeviribilimde yerini almaya başlamıştır. Erek dil odaklı yaklaşımlarda dikkati çeken en önemli konu, çeviri söylemlerinde dile getirilen kaynak metne olan bağlılığın koparılmasıdır. Çevirinin erek kültüre göre biçimlendiği anlayışı, çevirilerin - kaynak kültürden çok - erek kültürdeki başka yapıtlar gibi onu ortaya çıkaran koşulların ürünü olarak ele alınması gerekliliğini ortaya koymuştur. Bununla beraber, çevirilerin işlevsel değerlerinin sorgulanması sonucunda, tarihsel konumlarının yanında yapıtların, o dildeki başka yapıtlarla olan ilişkisi, çeviri irdelemelerinde daha çok önem kazanmıştır.

⁷ Çeviride kültürel etmenlerin önemini vurgulayan ilk çeviri kuramcılarında biri olan Nida, İncil çevirileri bağlamında metinlerin erek okurun alımlama düzeyine ve kültürüne uyarlanması gerektiğine işaret etmiştir. Nida, bu yaklaşımı dile getirmek için ‘devingen eşdeğerlilik’ kavramını ortaya atmıştır. (Nida, 1981: 123-147) Ancak Nida’dan önce de dilbilimsel bağlamda dilin biçimlenmesinde kültürel etmenlere dikkati Sapir ve Whorf çekmektedir. (Kienpointer, 1998: 87-103)

Bu yaklaşımın temelinde çoklu bir dizgenin parçaları olan çevirilerin de yerel yapıtlar gibi erek kültüre bağlılıkları yer almaktadır. Çeviri ile kültür arasındaki ayrılmaz bağa kuramsal düzlemde dikkati çeken çeviribilimci Even-Zohar'dır. Even-Zohar, çevirileri çoğul bir dizge bağlamında ele alarak ana dilde ve onun yazınında görülen bir gerilemenin ya da bir durağanlığın, (Even-Zohar, 2004: 197) ana dilde yeni anlatım olanakları yaratan yabancı kaynakların önemini artırdığına işaret etmekte, bununla birlikte Even-Zohar, ana dilin içinde bulunduğu bu konumdan çıkmasında, çevirilerin ana dile sağlayacağı yeniliklerin bir anlamda yol gösterici olduğunu savunmaktadır. Bu yenilikler ister konu, motif, imge, teknik açıdan, ister biçim, söz sanatları açısından olsun, bütün bu etmenler, belli düzlemde ana dile zenginlik kattığı gibi, daha önce ana dilde ve ana dile bağlı yazında var olmayan yeniliklere daha duyarlı olmamızı da sağlayabilir. Sözgelimi, Kafka'nın dilimize çevrilmesiyle Alman yazınına yerleşmiş olan 'kafkaesk/kafkavari' anlatım biçiminin ana dilimizdeki Ferid Edgü, Hilmi Yavuz, Bilge Karasu gibi yazarların kendi yazınsal yapıtlarına olan yansımaları/etkileri açık biçimde görülmektedir (Ecevit, 1992: 28-32; Aytaç, 1990: 231-254, 416-422). Çeviriler yoluyla açılan bu etkileşim ortamı Türkçe'nin anlatım olanaklarını zenginleştirerek, dilimize yeni duyarlılıklar kazandırmaktadır. Çünkü kaynağı başka bir dilde olan bir düşünceyi ana dilimizde de söyleyebilmek ya da söyleyebilme çabasına girmek, Türkçe'nin sahip olduğu anlatım gücünü ve çeşitliliğini daha da artıracaktır.

Yukarıda söz konusu edilen bütün bu gelişmeler, çeviri edimini değerlendirirken erek dilden/kültürden ve ona bağlı olan yapıtların işlevsel konumundan yola çıkmak gerektiği düşüncesinin yerleşmesine neden olmuştur. Skopos ve Çoğuldizge gibi betimleyici çeviri kuramlarında çeviri ediminde okur ve çevirmenin konumunun gittikçe ön plana çıkmaya başlaması bunun en belirgin göstergelerinden biridir. Çeviriyi artık salt bir metne bağlı olan durağan ve anlamı kesinleşmiş bir kaynak metne göre değil, okurun kendi dilinin niteliklerine, metnin olduğu ortama, zamana, koşullara göre ele almak, çeviri çalışmalarında daha tutarlı ve bütünsel bir yaklaşımın geçerlilik kazanmasını ön plana çıkarmıştır. Buna örnek olarak Fransızca bir metni Türkçe'ye çevirirken karşılaşılan sorunların, aynı metnin Almanca'ya çevirisinde farklılaşması, çevirinin yapıldığı dilin niteliklerine ve başka kültürel belirleyici etmenlere göre değişmesi verilebilir. Ana dillerin konuşulduğu kültürlerin birbirinden uzaklıkları da çevirinin zorluk derecesini artırabilir ya da azaltabilir (Popovic, 2004: 157). Batı kültüründen bir yapıtı aynı kültürün bir başka diline çevirmenin söz konusu yapıtı doğu kültürünün bir diline çevirmekten farklı olması bunu kanıtlar.

Çeviriye olan bakışın dilsel düzlemde çıkararak çok yönlü olmaya başlamasıyla çeviri ediminin ana dile olan ilişkisi gittikçe artmıştır. Çünkü okurlara ulaşan her çeviri, erek dilin bir parçası durumuna geldiğinden, erek dili etkileyebilme gücüne sahiptir. Bu etkileşimin erek dildeki yapıtlardan ayırıcı tek farkı, çevirilerin erek metinlerdeki geleneklerin dışından gelip onunla zamanla bütünleşmesidir. Bu durum kimi zaman erek metnin dünyasında yeni metin geleneklerinin oluşmasına da neden olabilmektedir. Özellikle geçmişte farklı din ve kültürdeki toplumları içinde barındıran, onları yöneten, onlarla iç içe yaşamayı başarmış bir millet olarak çevirinin toplumsal yaşamın ayrılmaz bir

parçası olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Seza Yıllancıoğlu'nun da işaret ettiği gibi, çeviri, dış dünyaya açık yapılarından dolayı "ilkçağlardan beri Türk uluslarının ekinsel kimliğinin oluşmasında belirleyici bir işlev görmüştür. (...) Anadolu topraklarına yerleşmelerinden itibaren, önce Selçuklu Türkleri, daha sonra da Osmanlılar, Arapça ve Farsça hazırlanmış dini, felsefi, bilimsel ve yazınsal metinlerin çevirilerinden yararlanmışlardır" (Yıllancıoğlu, 2004: 288). Batı dünyasının Antik yapıtlarını Latince'den çok Arapça'dan çevirip kendi dillerine aktarmaları, Şark dünyasında çevirilerin önemli bir yere sahip olduğunun bir göstergesidir. Çevirilerin geçmişte Batı'ya oranla Türk ve Arap dünyasında yoğun biçimde yapılması, o zamanın güç dengeleriyle de ilişkilidir. Dünyada ekonomik, siyasal alanda egemen bir güç olan kültürlerin başka dilleri etkisi altına aldığı bilinmektedir. Bu açıdan bakıldığında, çevirinin hangi dilden ya da kültürden hangi dile/kültüre doğru yoğunluk kazandığı, zamana ve koşullara göre değişebilmektedir. Sözelimi, geçmişte birçok alanda Fransa'nın etkisi altında kalmış olan Türk toplumunda Fransızca, Türkçe'yi etkilemiş olmasına karşın, günümüzde değişen dünya koşullarında Amerika'nın birçok alanda söz sahibi bir güç olmasının da yararlarını kullanarak uluslararası bir dil olma niteliği kazanan İngilizce, başka dilleri olduğu gibi Türkçe'yi de etkilemektedir. Bu çerçevede, ana dilin gelişim sürecine bakarak onun ne zaman ve hangi dillerin etkisi altında kaldığını söylemek de olasıdır. Bir toplumda var olan sosyo-kültürel koşullar çeviri edimini biçimlendirdiğinden, ana dile çevrilecek yapıtların niteliği ve sayısı buna bağlı olarak değişmektedir. Yirminci yüzyılda Almanca'dan Türkçe'ye yapılan yazınsal çevirileri irdeleyen Musa Yaşar Sağlam "Zur Rezeption der deutschen Literatur in der Türkei" (Alman Yazınının Türkiye'de Alınlanması) adlı çalışmasında bazı Alman yazarlara ve onların yapıtlarına olan ilgiyi, Türkiye'nin o zamanlar içinde bulunduğu koşullarla ilişkilendirmektedir. Örneğin, siyasal bunalımların yaşandığı dönemlerde siyasi içerikli yapıtlara ve siyasal bir dünya görüşünün savunuculuğunu yapan Alman yazarlara ve onların yapıtlarının çevirisine olan ilgi başka dönemlerden fazla olmuştur (Sağlam, 2002: 289-296). Bu ilginin yoğunluğunun kuşkusuz ana dilde bazı değişimlere yol açması kaçınılmazdır. Türk yazınının bir parçası durumuna gelen bu yapıtlar, yazarları olduğu gibi Türk okur kitlelerini de etkileyerek, dilde farklı bir anlatım biçiminin ya da bir söylemin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Çevrilen yapıtlar bir dilde bazı konuların tartışılmasına aracılık edebileceği gibi o dildeki dilsel duyarlılıkların artmasına da zemin hazırlayabilir. Buna en iyi örnek, bir yapıtın farklı zamanlarda aynı dile çevrilirken gösterilen duyarlılıktır. Her ne kadar kaynak metin 'durağan' bir yapıda olsa da, onun çevrildiği dil sürekli değişip gelişmektedir. Bu nedenle, geçmişte çeviri açısından sorun olmayan ya da dikkati çekmeyen bir konu, zamanla erek dilde/kültürde tartışmaya açılabilir. Özellikle yazınsal bir yapıtın birden çok ana dile çevrilmesi, o dilde bir yapıtın farklı biçimde yorumlanabileceğini göstermektedir. Bir kültürde yerleşmiş bir çeviri geleneğinin oluşması, aynı zamanda erek okurda görece bir ana dil anlayışının oluşmasına/kazanılmasına da yol açacaktır. Çünkü bir kaynak yapıttan birden çok çevirinin yapılabilmesi, dolaylı olarak çevirinin yapıldığı dilin zenginliğine işaret etmektedir. Her çevirinin ana dile farklı bir zenginlik kattığını düşünecek olursak, çeviriye önem

vermeyen, dışa kapalı olan, başka kültürlerle alış verişi yeterli olmayan bir kültüre oranla çevirinin önemini kavramış bir kültürün dili arasında gelişmişlik düzeyi bakımından ciddi bir fark oluşacaktır. Bu görüşe koşut olarak, çeviri kültürü gelişmemiş olan toplumların ana dil bilincinin de fazlaca yaygınlaşmamış olduğu düşüncesi ileri sürülebilir. Bu durum, ana dilden yabancı dile çevrilen yapıtlarda da etkisini göstermektedir. Ancak bu sürecin ana dili açısından başka bir yararı, söz konusu dilin ürünü olan yapıtın, başka dildeki okurlara da ulaşarak evrensel bir nitelik kazanmasıdır. Bu da, kültürler arası iletişimin daha yoğun olmasına yol açabilir. Çünkü çeviriyi okuyan erek dil okuru, kaynak kültürün dünyasına kendi dilini kullanarak girmiş olur.

Her çevirinin, bir dili, salt olumlu anlamda etkilediğini düşünmek de gerçekçi bir yaklaşım değildir. Dilsel anlamda kaynağını yansıtmayan, onu çarpıtan, sözcük sözcüğe yapılan çeviriler dilin yanlış kullanılmasına da yol açabilir. Örneğin biçimsel nitelikleri çok/farklı olan yazınsal alanda yapılan çevirilerde bu çok önemlidir. Kaynak metin yazarının dilsel duyarlılığını, kurgusal dünyasını erek dil okurun sezdiremeyen çeviriler, erek dil okurunun yapıtı olduğundan farklı alımlamasına neden olabilir. Bu da kaynak metnin sahip olduğu gizil gücün dilsel düzlemde erek dile yansıtılamaması anlamına gelmektedir. Ancak burada kaynak ile erek dil arasındaki dengenin iyi sağlanması gerekir. Daha açık bir söyleyişle, çeviride ne yabancılaştırıcı ne de yerelleştirici çeviri yaklaşımı tek ölçüt olarak esas alınmamalıdır.

Söz konusu dengenin sağlanıp sağlanmaması, genel anlamda kaynak metnin erek dil okurunun yapıtta anlatılan dünyayla kendi dünyasını belli oranda özdeşleştirebilmesine bağlıdır. Çeviri okurunun kaynak kültürden kaynaklanan 'doğal' yabancılığın özümseyebilmesinde, ana dil, önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, görece olan yabancı etmenler, erek okura onu çevirinin dünyasından uzaklaştırmamak için alışık olduğu dilsel/kültürel etmenlerle beraber verilmelidir. Bunu başaramayan bir çevirmen, okurun tepkisine yol açabilir. Bunun önemini vurgulayan Vermeer, çevirinin başarısında bu etmenin belirleyici olduğunu ileri sürmektedir (Reiss/Vermeer, 1991: 106-109). Erek dil okurunun tepkisi, salt çevirinin niteliğiyle de ilgili değildir. Bir kaynak metnin kendi okuru üzerinde yaratacağı etkinin, çeviri okurunkinden daha farklı olması doğaldır. Örneğin kaynak metnin oluşma zamanı, alımlama koşullarının farklı olmasına yol açabilmektedir. Bundan dolayı kaynak kültürde eleştirel bir işlevi olan, o amaçla yazılmış bir metin, erek kültürde bu niteliğini kaybedebilir. Metinlerin işlevleri, okurun içinde bulunduğu dünyayla ne derece yakınlık kurabildiğine bağlı olarak değişebilmektedir. Sözgelimi, baskı rejimi altında yazan ve düzene karşı gelen bir yazarın yapıtları kendi toplumunda yankı bulmazken, söz konusu yazarın yapıtları başka bir dildeki kültürü/yazını daha derinden etkileyebilir.

Sonuç

Sonuç olarak çeviri etkinliği hem dilsel, hem de metin türü bağlamında ana dil gelişiminden ayrı düşünülemez. Çeviri tarihinde çeviriye ilişkin yapılan tartışmalarda ana dilin geliştirilmesi bunun en somut göstergesidir. Günümüzde de siyasal, kültürel, ticari, turistik nedenlerden dolayı çeviriye duyulan gereksinime ve bu doğrultuda gittikçe artan taleplere yanıt verebilmek için çeviri eğitimini ana dil eğitiminin bir parçası olarak düşünmek gerekir. Ancak böyle ana dilin başka diller karşısında güçlü kalması sağlanabilir. Çevirinin ana dil ve

ulusal kültür üzerinde sağlayacağı yararların bilincinde olan toplumlar, çeviri edimine ve eğitimine önem vermektedirler. Çeviriler her ne kadar ana dilin dışından gelen bir kaynaktan çıkmış olsa da, ana dili besleyen, ona yeni anlatım olanakları sağlayan, onları geliştiren vazgeçilmez bir edimdir.

Kaynakça

- AYTAÇ, Gürsel. (1983), **Yeni Alman Edebiyatı**, Kültür Eseler Dizisi: 29, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- AYTAÇ, Gürsel. (1990), **Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler**, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- ECEVİT, Yıldız. (1992), “Ferid Edgü ve Kafkaesk”, iç. **Kurmaca Bir Dünyadan**, aynı yazar, Ankara: Gündoğan Yayınları, s. 28-32.
- EVEN-ZOHAR, Itamar. (2004), “Yazınsal Çoğuldizge İçinde Çeviri Yazının Durumu” (çev. S. Paker), iç. **Çeviri(bilim) Nedir? Başkasının Bakışı**, Mehmet Rifat (der.), İstanbul: Dünya Yayınları, s. 191-200.
- GÜRSEL, Nedim. (1978), “Çeviri Etkinliği ve Kültür”, iç. **Türk Dili Dergisi**. Sayı: 322, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 21-26.
- HIERONYMUS (1973), “Brief an Pammachius”, iç. **Das Problem des Übersetzens**, Hans J. Störig (der.), Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, s. 1-13.
- HUBER, Thomas. (1968), **Studien zur Theorie des Übersetzens im Mittelalter der deutschen Aufklärung 1730-1770**, Meisenheim am Glan: Anton Hain Verlag.
- HUMBOLDT von, Wilhelm. (1973), „Einleitung zu Agememnon“ (1816), iç. **Das Problem des Übersetzens**, Hans J. Störig (der.), Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, s. 71-96.
- KIENPOINTER, Manfred. (1998), “Sprachsystem, Sprachnorm, Sprachgebrauch und Weltbild. Eine Auseinandersetzung mit Benjamin Lee Whorfs linguistischem Relativitätsprinzip”, iç. **Text, Sprache, Kultur**, Peter Holzer/Cornelia Feyrer (der.), Frankfurt/M.: Stauffenburg Verlag, s. 87-103.
- LUTHER, Martin. (1973), „Sendbrief vom Dolmetschen“ (1530), iç. **Das Problem des Übersetzens**, Hans J. Störig (der.), Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, s. 14-32.
- NİDA, Eugene A. (1981), „Das Wesen des Übersetzens“, iç. **Übersetzungswissenschaft**, Wolfram Wilss (der.), Darmstadt: Francke Verlag, s. 123-147.
- POPOVIĆ, Anton. (2004), “Çeviri Çözümlemesinde ‘Kaydırma Kaydırma’ Kavramı”, (çev. Yurdanur Salman), iç. **Çeviri(bilim) Nedir? Başkasının Bakışı**, Mehmet Rifat (der.), İstanbul: Dünya Yayınları, s. 133-140.
- REİSS, K./ Hans J. Vermeer. (1991), **Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie**, Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- SAĞLAM, Musa Yaşar. (2002), “Zur Rezeption der deutschen Literatur in der Türkei”, iç. **Ege Alman Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, Edebi Çeviri ve Kültür Transferi, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, s. 289-296.

- SCHLEIERMÄCHER, Friedrich. (1973), „Methoden des Übersetzens“ (1813), iç. **Das Problem des Übersetzens**. Hans J. Störig (der.), Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, s. 38-70.
- SEELE, Astrid. (1995), **Römische Übersetzer, Nöte, Freiheiten, Absichten: Verfahren des literarischen Übersetzens in der griechisch-römischen Antike**, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- ÜLKÜ, Vural. (1978), **Almanya’da Dil Cemiyetleri**, No: 281, Ankara: Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Yayınları.
- VERMEER, Hans J. (1992), **Skizzen zu einer Geschichte der Translation. Anfaenge-Von Mesopotamien bis Griechenland, Rom und das frühe Christentum bis Hieronymus**. Band 6.1., Frankfurt/M: IKO- Verlag für interkulturelle Kommunikation.
- YAZICI, Mine. (2001), **Çeviribilime Giriş**. İstanbul Üniversitesi, Edeb. Fak. No: 3423, İstanbul: Emek Matbaacılık.
- YILANCIOĞLU, Sezai. (2005), “Türk Romanının Oluşumunda Çevirinin Etkileri”, iç. **IV. Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu Bildirileri**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale: Ç.O.M.Ü. Yayınları, s. 288-295.
- YÜCEL, Faruk. (2003), “Çevrilemezliğin Çevrilebilirliği”, **III Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu**, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir: Birlik Ofset, s. 590-599.